

A részvételtől a részvétig. A halál megjelenése és gyászmunka a közösségi oldalakon

1. Részvétel és/vagy részvét. A vizsgálat tárgya és célja

A Facebook és a Twitter megváltoztatja a gyászolás módját: a halál elhallgatását a halálról való nyilvános beszéd váltja fel (O'Rourke 2013). „A közösségi oldalak tömeges elterjedésének egyik következménye lett, hogy megnövekedett azoknak a profiloknak a száma, amelyek tulajdonosai már nem élnek. Egy felhasználó halála azonban nem feltétlenül jelenti a fiókja megsemmisítését vagy a digitális hálózatban a profil helyének a megváltozását”¹ (Brubaker–Vertesi 2010: 1). „A szeretett személy halála – amely egykor a fizikai világra korlátozódott – most kiterjed az elhunyt közösségi oldalas profiljaira is. Egy felhasználó halálát követően az ismerősök gyakran kifejezik megrendüléseiket és részvételüket az elhunyt profiloldalán” (Brubaker–Kivran–Swaine–Taber–Hayes 2012: 42). „Manapság a közösségi oldalak jelentik a kapcsolat és a gyász nyilvános színtereit” (Marwick–Ellison 2012: 378). „Érdeemes tehát feltenni a kérdést, vajon megváltoztatja-e az internet a meghalás és a gyászolás folyamatát, és ha igen, miképpen” (Walter–Hourizi–Moncur–Pitsillides 2011: o. n.).

Amint az előző, nemzetközi szakirodalomból származó idézetek is jelzik, az internetnek a gyász feldolgozásában játszott szerepéről, a digitális hagyatékról több cikk is született az utóbbi évtizedben – magyarországi viszonylatban még nem készült hasonló jellegű nyelvészeti munka. Tanulmányunk célja a közösségi oldalakon megjelenő online gyász minél szélesebb körű, nyelvi szempontú bemutatása. Ehhez előbb áttekintjük a témakör nyelvészeti-kommunikációs (és érintőlegesen pszichológiai) szakirodalmi hátterét, majd bemutatjuk – az elméleti alapvetés felhasználásával – a Facebook közösségi oldalon végzett empirikus vizsgálatot. Az elemzés alapját kifejezetten magyar nyelvű, magyar felhasználóktól származó szöveganyag jelenti, hogy ily módon fel tudjuk táni a nemzetközi mintákhoz képest az azokkal való egyezéseket, illetve az esetleges különbségeket.

2. Elméleti háttér

2.1. A halál mint tabutéma. Tanatológia

„...a civilizált társadalomban a halál egészben véve a tabu-fogalmak közé került. Nem illik beszélni róla, a nevét körülírják [...]. És amiről az ember nem beszél, arra nem illik gondolni sem” – írja Szerb Antal 1937-ben (Szerb 2013: 269). „Napjainkban, amikor az élet minél tökéletesebb anyagi megelégedése kerül az előtérbe” (Havas 2012: o. n.), az ifjúság, a fiatalság számít különleges értéknek, a „nyugati kultúrákban általánossá vált a halálnak a lehető legnagyobb mértékű kirekesztése” (Sümegh é. n.). Ehhez hozzájárul az is, hogy megnőtt az emberi élettartam, illetve a huszadik századtól az emberek nagyrészt nem otthon, hanem főként kórházban halnak meg (O'Rourke 2013: o. n.). Lawrence R. Samuel, a *Death, American Style: A Cultural History of Dying in America* 'Halál, amerikai módra: a meghalás amerikai kultúrtörténete' című kötetében így ír erről: „Ez a mi kis szörnyű titkunk, ahelyett, hogy a világ legtermészetesebb dolga lenne. A tagadás lett a kulcsszó,

¹ Az idegen nyelvű idézeteket minden esetben P. A. és V. Á. fordította, ezt a továbbiakban külön nem jelöljük.

és vált ezáltal uralkodó stratégiává, mivel a halál ellentétben áll a kultúránk meghatározó értékeivel, az ifjúsággal, a fejlődéssel és a teljesítménnyel” (Samuel 2013: o. n.).

Pedig a halállal való szembenézés pszichológiai szempontból is fontos. „A gyász a veszteségek sebének gyógyulásához szükséges. Ha a gyász nem megy végbe, annak káros lelki következményei lehetnek. A pszichológia ma egyértelműen úgy látja, hogy a temetés és a halottra való emlékezés érzelmileg elvállalt és megfelelő ideig tartó ritusokban és szimbólumokban megvalósuló folyamata mentálhigiénés szükséglet” (Sümegh é. n.).

A halállal foglalkozó kutatási irányzat – az éj fiának, az álom testvéreinek gondolt görög Thanatos után elnevezett – tanatológia, a „halál tudománya” (vö. Sümegh é. n., Havas 2012), amely főleg a halál, a haldoklás és a gyász problematikájával foglalkozó vizsgálatokat végez. Megközelítési módja holisztikus, interdiszciplináris jellegű: egyesíti az orvostudomány, a pszichológia, a teológia, a filozófia, a néprajz, az antropológia, a bioetika, a kultúrtörténet témához illeszkedő eredményeit (Pilling szerk. é. n., Pilling 1999a, 1999b). Vizsgálatunk ehhez a kutatáshoz kíván hozzájárulni az internetes közösségi oldalakon végzett gyász munka szociolingvisztikai feldolgozásával. Célkitűzésünk nem a témakör pszichológiai feldolgozása, hanem a Facebookon a halállal kapcsolatban megosztott szöveges (és érintőlegesen a képi, illetve video-) tartalmak nyelvi elemzése.

2.2. Közösségi média, közösségi oldalak

A Pew Research Center’s Internet & American Life Project vizsgálat szerint (Brenner–Smith 2013) az online felnőttek 72%-a használja a szociális médiát. Nagyobb valószínűséggel a fiatalabbak vannak jelen a közösségi médiában, ám folyamatosan nő az idősebb, 65 év feletti felhasználók száma is. A 2013 végén – 2014 elején megfigyelhető tendencia szerint, egyrészt a sok reklámtartalom, másrészt a divatjelenség lecsengése (és az idősebb közösségi tagok, a szülők, nagyszülők, tanárok stb. megjelenése) miatt egyre több tizenéves felhasználó hagyja el a Facebookot (vagy nem is regisztrál az oldalon), és ez az oldal meghatározó jellegének közeljövőben történő megszűnéséhez, a Facebook visszaszorulásához vezethet (Kiss 2013, Alter 2014). Egyes elemzések szerint – ha a Facebook közösségi oldal megmaradna, és a jelenlegihez hasonló módon fejlődne tovább – 2060-ra, más számítások alapján 2130-ra már több Facebook-profil tartozna halott emberekhez, mint élőhöz (Condliffe 2013, vö. 4.1.).

A közösségi média (*social media*) fogalomnak számos, különféle szempontokat figyelembe vevő definíciója létezik (pl. Kaplan–Haenlein 2010; H. Kietzmann–Hermkens 2011). Anélkül, hogy minden egyes meghatározási kísérletet részletesen ismertetnénk, csupán a definíciók közös pontjait összegezzük: A közösségi média olyan internetalapú eszközök vagy oldalak összességét jelenti, amelyek a felhasználói részvételre, közösségi interakcióra és a felhasználók generálta – képes, szöveges, videós vagy az ezeket egyesítő multimédiás – tartalomra épülnek. A felhasználók létrehozta tartalom mások által megosztható, megvitatható, módosítható és másokkal együtt alkotható (*co-create*). Az idetartozó kulcsfogalmak rendszerint a következők: részvétel, nyitottság, kommunikáció, közösség, összekapcsoltság (Fehér 2012: 7); továbbá a közösségi média által fokozott, „örökös bekapcsoltság”, a permanens kommunikációs elérhetőség (Pólya 2012: 37; Veszelszki szerk. 2013).

A közösségi média úgynevezett ernyőfogalma lefedi a közösségi hálózatok (mint a LinkedIn, a Facebook vagy a MySpace), a közösségi könyvjelző szolgáltatások (mint a Del.icio.us) vagy a közösségi hírszolgáltatók (mint a Digg), a tartalommegosztók (akárcsak a Youtube, Flickr), a wikik (legismertebb a Wikipédia), a virtuális világok és játékok (pl. Second Life, World of Warcraft) körét. A közösségi hálózatok tehát a közösségi média egyik megjelenési módját jelentik, bár az egyes oldalak, szolgáltatók kategóriákba sorolása végképp nem egyértelmű, sok az átfedés a csoportosítási próbálkozásokban.

A közösségi hálózat (*SNS = social networking sites, OSNs = online social networks*) megnevezés olyan webalapú szolgáltatásokat jelöl, amelyek lehetővé teszik, hogy egyének (fél)publikus profiloldalt alakítsanak ki egy rendszeren belül, létrehozzanak egy vagy több listát azokból a felhasználókból, akikkel kapcsolatot szeretnének tartani – a kapcsolatok jellege és kialakulásának (offline vagy online) alapja oldalanként eltérő lehet (Boyd–Ellison 2007).

A leggyakrabban emlegetett közösségi hálózati oldal (W1; Krishnamurthy–Wills 2008; Weller–Meckel–Stahl eds. 2013) az európai, illetve az észak-amerikai országokban legtöbb felhasználót tömörítő, ismerőskereső és tartalomlájoló Facebook, továbbá idetartozik a Google+, a magyar iwiv, de úgynevezett *social network* a mikroblog-szolgáltató Twitter, a csetelésre alkalmas, rövid élettartamú üzenetekre specializálódott Snapchat, a képmegosztó Flickr és Instagram, a videomegosztó Youtube, a virtuális hirdetőtáblának nevezett Pinterest, a tartózkodási helyről információt közzéadó Foursquare, a szakmai profilt építő LinkedIn is. E munkában a Facebook közösségi oldalon megjelenő tartalmakat elemezzük.

2.3. Digitális hagyaték

Egyre gyakrabban kerül szóba a digitális hagyaték kérdésköre: mi lesz a felhasználók online anyagaival, közösségi profiljaival, internetes oldalregisztrációival a haláluk után (Cacciottolo 2010, Jefferies 2009). A kérdés minél alaposabb, tudományos igényű körüljárását egy önálló, Digital Heritage elnevezésű weboldal is felvállalta (W2). Itt többek között a fotókat és a szöveges tartalmakat is érintő szerzői jogi ügyekkel, a digitális tulajdon (e-mailek, weboldalak, fotók, közösségi média) kezelésével, a hozzáféréssel, megosztással, esetleg a megsemmisítésével is foglalkoznak.

3. A halál téma megjelenési formái a közösségi oldalakon. A technospiritualitás

Lawrence R. Samuel amerikanista, kultúrakutató szerint a nárcizmusnak a digitális kommunikáció által is erősödő kultúrája, a személyes információk megosztásának révén a halál ismét témává válik (Samuel 2013). Brubaker és Vertesi (2010) Bell (2006) nyomán foglalkozik a technospirituális gyakorlatokkal, és a közösségi oldalakon az elhunytal való kommunikációt, illetve a halál utáni profilmenedzselést is e kategóriába sorolják. Pawelczyk (2013) az internetes gyászolás írásos jellegét, az írás gyógyító, a gyászsal való megküzdést elősegítő hatását emeli ki (*expressive writing*).

Az online gyászmunka első formáit az emlékweboldalak létrehozása jelentette, ehhez azonban kezdetben informatikai (programozási alap)ismeretek voltak szükségesek. A szélesebb felhasználói réteg számára a digitális tartalomltrehozást lehetővé tévő web 2.0-s korszakkal, kiemelten a közösségi oldalakkal lehetővé vált a „post-mortem közösségioldal-használat” (*post-mortem social networking*, Brubaker–Kivran–Swaine–Taber–Hayes 2012: 43). A közösségi oldalakon (kiemelten a vizsgált Facebookon) a halál téma megjelenhet az elmúlásra, az élet minél teljesebb kihasználására figyelmeztető (ál)bölcsességek formájában. Emellett a haldoklók, halálos betegek (vagy hozzátartozók) is beszámolnak tapasztalataikról – ily módon segítve a saját traumafeldolgozási folyamatukat vagy a hasonló helyzetbe kerülőket. A közösségi oldal a halálhírről vagy a temetés helyszínéről és időpontjáról való híradás médiumaként is szolgálhat, így felváltja az újságok anyakönyvi rovatát, vagy párhuzamosan emellé lép be tájékoztatási formaként. Az elhunytak profiloldala megmaradhat eredeti alakjában, vagy átalakítható személyes emlékdallal, továbbá található közösségteremtő emlékező oldalak is a Facebookon. Kifejezetten az elhalálozottakra emlékező magyar közösségi oldal a Gyertyaláng (W4). A továbbiakban ezeket a formákat mutatjuk be részletesebben.

3.1. Jótanácsok, életbölcsességek, igazságok

A kérdéskörhöz a legtávolabbról a *memento mori* célzatú (idézett) szövegek, képek, kép-szöveg kombinációk, videók megosztása illeszkedik. E tartalmak (amelyek forrása ismert szerző és ismeretlen szövegíró is lehet) folklorizálódnak: a digitális kommunikáció révén könnyedén továbbíthatók, de akár módosíthatók, testre szabhatók is. Balázs Géza (2006, 2007) elektronikus folklórnak, e-folklórnak nevezi az elektronikus médiumokon keresztül, több-kevesebb módosulással terjedő szövegeket. A Facebookon lájkolt, azaz a „tetszik” jellel ellátott tartalmat (adatvédelmi beállítástól függően rendszerint) az ismerősök is látják, az ő üzenőfalukon is megjelenik, ily módon terjedhetnek

e szövegek, képek. Ez utóbbiak az úgynevezett lájkfolklor részei (Veszelszki 2011). A beszédaktus-elmélet felől közelítve az e-folklor szövegeihez, azt figyelhetjük meg, hogy ezekben a megnyilatkozás propozicionális tartalma másodlagos; sokkal erőteljesebb viszont az illokutív és a perlokutív aktus, azaz az üzenetiró (vagy -továbbító) intenciója, illetve az általa kiváltott hatás. A továbbküldött üzenetek célja rendszerint a kapcsolat fenntartása, illetve a kommunikációs partner meglepése, szórakoztatása, esetleg elgondolkodtatása.

A lájkfolklorba tartoznak a halál témakör kapcsán bakancslista-összeállító felhívások (mit akar, mit kell még megtennie valakinek halála előtt), a „haldoklók utolsó mondatai” és az „5 tanács, mielőtt meghalsz” típusú szövegek, illetve a nyelvi divatjelenségeként folyamatosan fel- és eltűnő Müller Péter-, Oravecz Nóra-, Popper Péter-, Paulo Coelho-, Buddha- vagy Gandhi-idézetek.

3.2. Haldoklás a közösségi médiában

Újszerű traumakezelési és -feldolgozási stratégiának számít az, hogy egy halálos beteg vagy valamely hozzátartozója a közösségi médiában tudósít a betegség stádiumairól, sok esetben a haldoklás folyamatáról. A privát és a nyilvános szféra határa ezáltal is elmosódik, és korábban elképzelhetetlen módon idegenek láthatnak be egy beteg (vagy egy család) intim történéseibe. Ez a fajta, közösségi médiabeli kitarukkozás természetesen vitákat szülhet (ahogy 2013-ban történt ez egy chicagói újságíró, Scott Simon esetében, aki haldokló édesanyja betegágya mellől 1,3 millió követőjének tweetekben tudósított a történésekről; Bisceglia 2013, O'Rourke 2013). A közösségi oldalakon a betegség, haldoklás, gyász ismerősökkel és ismeretlenekkel való megosztásának támogatói szerint ez a módszer segít a fájdalom, a nehézségek leküzdésében (Bisceglia 2013), ám a kételkedők szerint a szociális médiához fordulás sokkal inkább zavarja a haldoklókat, mint segíti őket. O'Rourke (2013) azonban arra hívja fel a figyelmet, hogy a haldoklás, a meghalás és a temetés a 20. század elejéig soha nem volt privát ügy: a szűkebb közösség (család, lakóközösség) körében történt – emiatt nem tartja meg-hökkentő, kirívó exhibicionizmusnak az erről szóló nyilvános (ám modern formájú) kommunikációt.

„Nem a halálról önmagáért való beszéd vagy tweetelés a lényeg, hanem az, hogy a halálra való nagyobb, tudatos odafigyelés teszi az életet jelentőségtejteljesebbé. A technológia legfőbb haszna, hogy meg lehet osztani történeteket és valós időben el lehet érni másokat. A halál a kevés emberi univerzálé egyike. Közelebb hoz minket egymáshoz” – állítja a gyázmunka szociológiai történetével foglalkozó Samuel (idézi Bisceglia 2013: o. n.).

3.3. A halálhír közzététele

Ha a halálhír közösségi oldalas megosztását vizsgáljuk, célszerű megkülönböztetni egymástól a globálisan vagy regionálisan ismert emberekről, illetve a lokálisan vagy kisebb közösségben ismert emberekről szóló híreket. Nagyon széles körű (nemzetközi vagy magyarországi) ismertséggel rendelkeznek foglalkozásuk révén például a színészek, zenészek, írók (híres emberek esetén előfordul az is, hogy az internetes közösség álhíreket terjeszt halálukról – ez a hoax, vagyis az internetes kacsa). A halálhírük közzététele rendszerint egy linkre való hivatkozással vagy egy-egy videorészlet megosztásával történik, amelyhez gyakran társul a születési és az elhalálozási év megadása. Ezeknek az üzeneteknek magyar szövegkörnyezetben is alkotóeleme a *RIP* (*rest in peace* 'nyugodjék békében') angol betűszó.

Előfordulhat, hogy valaki az eltűnése (halála) révén válik ismertté (amint ez egy kisfiú, illetve egy pszichológus eltűnése kapcsán történt 2013-ban). Online keresésük folyamata, a széles körű összefogás egyfajta közösségformáló erővel bír: az eltűnés hírének digitális megosztása, az események nyomon követése után úgy tűnhet, mintha az eltűnt személy ismerős lenne. E kváziismerősök halálhírét is igen sokan megosztják. Vizsgálatunk tárgyát a személyes ismerősökhöz kapcsolódó üzenetek képezik. A halálhír, illetve a temetéssel kapcsolatos információk közzétételére érkező reakciók főként részvétnyilvánítások (ritkábban az angol *RIP* betűszóval is), de az is előfordul, hogy közös történeteket, történéseket idéznek fel a kommentelők – amint ezt a későbbiekben részletesen, példákkal illusztrálva bemutatjuk.

3.4. Profiloldal és átalakítása emlékdallá

Több adatközlőnk is beszámolt már arról a kellemetlen-fájdalmas élményről, hogy a Facebook automatikus születésnap emlékeztetője egy már nem élő ismerős évfordulójára hívta fel a figyelmet, vagy annak a nevében kapott játékelkerést. James E. Katz kommunikációkutató filozófus szerint a halál megjelenése az oldalon az idő előrehaladásával és a felhasználók bővülő körével együtt járó probléma, hiszen a Facebook 2004-es indulásakor a regisztrált tagjai szinte kizárólagosan fiatalok voltak, akik körében életkorukból adódóan a halál nagyon ritka (és különösen tragikus) volt (Wortham 2012).

A Facebook-profiloldallal a következők történhetnek a tulajdonosának halála után: megmarad változatlanul; vagy közzétesznek rajta egy bejegyzést a halál tényéről; vagy emlékdallá alakítják át; vagy teljesen törlik. Ha a hozzátartozóknak nincsen hozzáférésük az oldalhoz, a Facebook adminisztrátorának lehet jelenteni az elhalálozást, és a rendszergazda teszi meg a kért lépéseket (W6). Az emlékdallá váló átalakítás azt jelenti, hogy eltüntetik a státuszüzenetek helyét, megszűnik minden csoporttagság, és az oldalt csak az ismerősök láthatják. Egy 2014. februári Facebook-szabályzat-módosítás szerint, ha a profil nyilvános volt, a tulajdonos halála után továbbra is mindenki számára publikus marad: „Az új szabály – magyarázza a Facebook – lehetővé teszi, hogy az elhunyt megmaradjon az ismerősök emlékezetében, akik így vissza-visszanézhetnek annak napjait, hónapjait. A közösségi oldal tiszteletben tartja mindenki választását (értsd: publikus profil), és ezen nem kíván változtatni az illető halála után sem. [...] ez csupán egy része annak az erőfeszítésnek, amelyet a legnagyobb közösségi site tesz annak érdekében, hogy a maga módján támogassa a gyászt, a szeretett személy elvesztésének feldolgozását, és a következő hónapokban további újítások is várhatók, amelyek segítenek eldönteni az embereknek, miként emlékezzenek az elhunytakra. A probléma egyébként igencsak valós, [...] mivel a Facebookon jelenleg már körülbelül egymilliárdan vannak fent, így nem lehet nem foglalkozni a halál kérdésével” (W3). A Facebook tehát biztosítja annak a lehetőségét, hogy az ismerősök a profilt használják az elhunyra való emlékezés végett, de kérésre természetesen megszüntetik (Jefferies 2009, Wortham 2012). Az előbbi esetben is szükséges lehet a moderálás, a profil felügyelete, az esetleges nem odaillő kommentek miatt (W2).

Az emlékdoldal (*memorial page*) helyett tiszteletet kifejező oldal (*tribute page*) is készíthető, amely azonban inkább a rajongói oldalakhoz hasonlít, mint a személyes profiloldalhoz. Ezt általában ismertebb emberek számára hozzák létre a tisztelőik, rajongóik, és címük legtöbbször tartalmazza az *In memoriam* vagy a *RIP* kifejezéseket. Az oldal tartalma általában nyilvános, ismeretlenként is látható, sőt lehet lájkolni magát az oldalt, így válhat a felhasználó a követőjévé, és kaphat értesítést az ott megjelent tartalmakról (információk a temetésről, emlékkoncertről vagy például arról a karácsony előtti felhívásról, hogy egy elhunyt zenész gyerekeinek pénzt gyűjtenek stb.). A rajongói oldalak abban különböznek az emlékdallá átalakított profiloktól, hogy *post-mortem* készülnek – szemben a még a tulajdonos életében létrehozott személyes oldalakkal (Brubaker–Kivran-Swaine–Taber–Hayes 2012: 43).

Az online emlékdalok megváltoztatják az elveszített ismerősökhöz, rokonokhoz fűződő viselkedésmódokat, egyre több, az online gyász folyamatához kapcsolódó (nyelvi) viselkedésformát lehet megfigyelni. Például előfordul, hogy évfordulók, születésnapok alkalmával az ismerősök írnak az elhunyt oldalára, és nem ritkán egyes szám második személyben szólítják meg az elhunytat (Michael Arnold szociológus-kommunikációkutató idézi Kwek 2012). Marwick és Ellison (2012: 378) szerint a hálózott nyilvánosság (többek között a másolhatóság, a maradandóság és kereshetőség) hatására egyrészt a gyászolás jellege, másrészt pedig az elhunyt ábrázolása, bemutatása feletti kontroll változik meg. Brubaker és Vertesi (2010: 1) megállapítják, hogy a közösségi oldalak lehetővé teszik az identitás maradandóságát (*technological identity persistence*). A közösségi oldalakon létrejövő identitás nem izoláltan, hanem interszubjektív viszonyokban alakul ki: az ismerősök is hozzájárulnak a megalkotásához, például kommentekkel, lájkokkal, fotókkal (*collaborative authorship of the self*) – ez a folyamat is megváltozik az online gyászolással, hiszen az elhunyt nem válogathatja meg, mely virtuálisidentitás-képző tartalmak jelenjenek meg az oldalán, és melyek ne szerepeljenek ott (Brubaker–Vertesi 2010: 2). Az identitásalkotás tudatos mivolta (a felhasználó számára az ideális selfet erősítő tartalmak megjelenítése, mások elrejtése) a felhasználó halálakor válik nyilvánvalóvá. A közösségi oldal egyfajta szociális archívumként is működik (Brubaker–Vertesi 2010: 2).

3.5. Emlékező közösségi oldalak

Az online gyászolás szerepének erősödését jelzi, hogy e célból önálló közösségi hálózatok (nemzetközi példa: MyDeathSpace.com) is létrejöttek. Ennek első formája a kiberelemlékiratok (*cyber memorials, web memorials*) elhelyezése volt az úgynevezett virtuális temetőkből (*virtual cemeteries, web cemeteries*) (Garden of Remembrance, Word Wide Cemetery, Dearly Departed, Virtual Memorial Garden; Brubaker–Kivran–Swaine–Taber–Hayes 2012: 43). De Vries és Rutherford (2004: 6) ezeket a szertartások és az emlékezés post-modern módjának nevezik, és elterjedésüket, népszerűségüket a(z) észak-amerikai) lakosság nagyobb mértékű mobilitásával kötik össze: ha a földrajzi távolságok nem teszik lehetővé a temető vagy az emlékhely tényleges, fizikai felkeresését, ezt pótolhatja a mindentűtt és bármikor elérhető virtuális temető (De Vries–Rutherford 2004: 7–9).

Magyarországon a legnagyobb és legismertebb a Gyertyaláng oldal (W4). A Facebookkal összeköttetésben lévő, a „Mindenkiért egy-egy gyertya égjen!” szlogent hordozó honlap lényege a virtuális gyertyagyújtás (a felhívás szövege szerint: „Gyújts gyertyát eltávozott szeretteidért vagy azokért, akikre szeretettel gondolsz!”). Az oldal használata alapvetően ingyenes. A regisztráció, az új személy felvittele és a gyertya gyújtása is ingyenes. Az oldalon fizetés ellenében lehet gyertyát különlegessé tenni. A különleges gyertya más kinézetűvé vagy színűvé válik, valamint az égési ideje meghosszabbodik (W4). Az oldalon (majdhogynem a gamifikáció, azaz a játékosítás elvei szerint) verseny folyik, hogy melyik elhunyt kapja a legtöbb, különleges gyertyát (többféle virtuális gyertyatípusból lehet választani), kiért égnek ezek a legtávolabbi, majd ezek összeadódásával megszületik az úgynevezett gyertyalángérték (vö. *cheerleading*, Marwick–Ellison 2012, l. 5.1.3.). Ezek alapján jön létre a kétféle toplista: „Legújabb különleges gyertyás személyek”, „Akiért legtöbben gyújtanak”. A profilszerű oldalon fotót tesznek közzé az elhunytól, továbbá leírást a személyről, a szakmai és magánéletútjáról, gyakran közlik a halál idejét és módját is. Fontos szerepet játszik az illő idézetek kiválasztása és közzététele is. Az oldal nyelvi (illetve pszichológiai, szociológiai, tipográfiai stb.) részletes bemutatása külön tanulmány(ok) témája lehet.

4. Anyag és módszer

4.1. A vizsgálat módszertana

Az adatgyűjtés nehézségei miatt a vizsgált nyelvi mintánk nem reprezentatív és nem rétegzett. Melyek ezek a nehézségek? Először is a Facebook-felhasználók életkori megoszlása: a 35 év feletti korosztályból egyre többen regisztrálnak az oldalon, míg a tinédzserek közül egyre többen szüntetnek meg profiljukat (Naughton 2014). A profilok megszüntetésének egyik legfőbb oka éppen az életkori arányok változása: a fiatalok nem akarnak egy virtuális közösségben lenni, kommunikálni szüleikkel és tanáraikkal (Kiss 2013). Az utóbbi években jelentősen nőtt a közép- és időskorú felhasználók száma a közösségi oldalon (az átlagos magyar felhasználó életkora 2014-ben 47 év, globálisan pedig a 65 évesnél idősebb felhasználók száma gyarapszik leginkább [Straub 2014]), mégis azt mondhatjuk: még mindig a kamaszok és a fiatal felnőttek aránya a legnagyobb az oldalon, továbbá többségében ők azok, akik naponta akár több órát is eltöltöttek a Facebookon, és gondolataikat, érzéseiket, életük kisebb-nagyobb eseményeit megosztják rajta. Így a legtöbb adatunk is tőlük származik. Másodsor: a fiatalok nagyobb arányú jelenléte miatt (egyelőre) arányaiban kevés az elhunyt felhasználók száma, noha így is 10 és 20 millió közötti tehető a számuk világszerte (W7). Ahogy korábban utaltunk rá, előrejelzések szerint 2060-ra pedig egyenesen több lenne az elhunyt felhasználók száma, mint az élőké – amennyiben Facebook is lesz még akkor (Cannarella–Spechler 2014). Harmadszor: mint írtuk, az elhunyt felhasználók profilját vagy törölteti egy hozzátartozója az adminisztrátorokkal, vagy – ha meg is őrzik – nem minden esetben teszik nyilvánossá, illetve hagyják meg annak. Ez esetben csak azok láthatják az üzenőfalra írtakat és a további részleteket (személyes adatokat, képeket), akik életében is ismerősei voltak az oldal létrehozójának.²

² Köszönettel tartozunk közvetett adatközlőinknek, név szerint: Erős Katalin, Heizinger Anita, Huszárik Ildikó, Németh Nikolett, Pataky Adrienn, Szendi Tünde, Tóth Regina.

Könnyebbé tett viszont, hogy az adatgyűjtés indirekt volta miatt nem merülhetett fel a labovi megfigyelői paradoxon esete: az elhunytak profiljára író felhasználók sem korábbi, sem újabb bejegyzéseik esetén nem gondolhatták, hogy nyelvészeti vizsgálat alanyai.

A bemutatott nehézségek miatt a kutatás kibővítésének egyik módja lehet a későbbiekben egy, az itt leírt eredmények alapján összeállított kérdőív kitöltése a különböző szociális változók mentén válogatott Facebook-felhasználókkal, amelynek során immár rétegzett és kvantitatív mintavételre is lehetőség nyílik.

4.2. A korpusz általános jellemzői

A 2014 februárjáig gyűjtött véletlenszerű mintánkba ezernél is több bejegyzést (posztot és kommentet) mentettünk el, mind az elhunyt felhasználók profiljára írtakat, mind a gyászoló profilján olvashatókat, olykor akár évekre is visszamenően. A korpuszban szereplő neveket, az azonosíthatóságra utaló adatokat töröltük, ezeket szükség szerint a példákban a [teljes név], [keresztnév], [becenév], [településnév] kódokkal helyettesítettük. A példákat dőlt betűvel, betűhűen (változtatás és helyesírási javítás nélkül) közöljük.

A verbális bejegyzések jellemző típusai a következők: 1. a profil új adminisztrátorának (például az elhunyt családtagjának vagy közeli barátjának) üzenetei, 2. az elhunyt felhasználó üzenőfalára írt közvetlen bejegyzések és 3. a gyászoló vagy megemlékező felhasználó bejegyzése saját üzenőfalukon, amelyben az elhunyt felhasználót is megemlítik. Ebben az esetben lehetőség van az említett személy(ek) címkével – úgynevezett taggal – való megjelölésére, hogy a róla vagy hozzá írt üzenetet a bejegyző és az elhunyt összes ismerőse egyaránt láthassa. Ezek mellett számba vettük a közösségi oldal adta további lehetőségeket is: képeket, videókat és zeneszámokat. A képek típusai a megosztás módja szerint a verbális bejegyzésekhez hasonlóak (az adminisztrátor által feltöltött, a halála után a gyászoló vagy megemlékező által az üzenőfalán megosztott, illetve hozzátartozók, barátok saját profiljára feltöltött képek, amelyek az elhunytat is megjelölik).

5. Eredmények

5.1. Kommunikációs funkciók

Marwick és Ellison (2012) azt vizsgálták kifejezetten nyelvészeti szempontból, miként változtatják meg a közösségi média (különösképpen a Facebook) sajátos technikai lehetőségei a gyászoló egyének nyilvános kommunikációját. Látni fogjuk, hogy az érzelmekifejezés közel sem az egyetlen funkciója az emléoldal adminisztrátoraitól vagy a gyászolóktól származó hozzászólásoknak.

A Marwick–Ellison-cikk előzménye Dobler 2009-es tanulmánya volt, amely tinédzserek elhunyt barátaikhoz írt hozzászólásait elemezte a MySpace közösségi oldalon. Dobler szerint a megjegyzések hasonlóan az autóbalesetekben elhunytakat gyászoló, útszéli emléktáblákon elhelyezett megemlékezésekre (*roadside memorials*), amelynek típusai a következők: a bánat kifejezése, köszönetmondás az elhunytnak az örangyalszerű figyelmeztetésekért vagy a jelekért (mint hogy például a rádió éppen az elhalálózottal közös dalukat játszotta), valamint a túlvilági találkozás vágyának megfogalmazása. Hasonló típusokat talált a Facebook vizsgálata során Williams és Merten (2009), valamint Caroll és Landry (2010). Williams és Merten (2009) posztumusz kommenteket gyűjtött 20 olyan serdülő profiljáról, akik 2005–2007-ben haltak meg. Ennek kapcsán többek között a következőkkel foglalkoztak: az elhunythoz címzett, a profiloldalon közzétett üzenetek, megemlékező posztok, aktuális események és emlékek összekapcsolása, kommentek magáról a kommentelés tevékenységéről, ismeretlen vagy távoli ismerős kortársaktól érkező üzenetek, vallási hiedelmek megjelenése a szövegben, részvétel a temetésen. Az elemzés alapján a kutatók úgy találták, hogy a közösségi oldalas gyászmunka a tinédzserek körében egyrészt prolongálja az elhunythoz való kötődést, fenntartja a kapcsolatot, másrészt elősegíti a kortárs (barát) elvesztésének feldolgozását annak révén, hogy szinte korlátlan szabadságot és lehetőséget ad az elhunyttal ápoltt viszonyra való reflektálásra (Williams–Merten 2009).

Ritkán ugyan, de negatív hozzászólások is megjelenhetnek az elhunytak emlékdolgalán, online esetben akár valós, akár nem valódi ismerősöktől (trolloktól) – miként temetkezési vállalkozók elmondása szerint részvétnyilvánító kártyákon vagy a szertartás vendégkönyvében is (St. John 2006, vö. a moderálásról: W2). A vizsgált magyar mintában erre nem találtunk példát – utalásokat ezek (egykori) jelenlétére és törlésére viszont igen. Marwick és Ellison (2012) részletes elemzése további típusokat is elkülönít, amelyek a kommunikáció hagyományos, Jakobsonig visszavezethető funkciói közül a nyilvánvaló érzelme kifejezésen túl az összes további is ellátják. Az alábbiakban e funkciókhoz társítjuk a szerzőpáros által pusztán felsorolt típusokat, majd saját korpuszunkból hozunk rájuk példákat.

Az elhunyt profilja vagy emlékdolga alkalmas a halál okával és a temetéssel kapcsolatos információk megosztására, ezzel kiegészítve vagy akár helyettesítve az újságban és a postán feladott értesítést. A halál ismeretlen vagy bizonytalan körülményei esetén az információk gyors áramlása a nyomozói munkát is segítheti. Ez esetben a gyászolók kommunikációjának funkciója a tájékoztatás, esetleg a felhívás.

A bejegyzések egyértelműen felhívó szerepet töltenek be például akkor, amikor az üzenet a halálesetet okozó társadalmi problémára hívja fel a figyelmet (alkoholfogyasztás, drogok, ittas vezetés, lövöldözés stb.), ekkor a megosztás alapja a probléma minél szélesebb körben való megismertetésének vágya.

Külön csoportot alkotnak azok a felhívó bejegyzések, amelyek az emlékdolghoz csatlakozók számának emelkedését üdvözlik, és további csatlakozásra szólítanak fel (*cheerleading*). E fel fogásban az oldal „kedvelőinek” száma az elhunyt személy iránti szeretet mércéjét jelenti (vö. gyertyagyújtás a már említett Gyertyaláng oldalon). Más bejegyzések éppen ellenkezőleg arra figyelmeztetnek, hogy az elhunyt kedvel(tet)ése ne verseny legyen. Megtörténhet az is, hogy az elhunytat nem vagy alig ismerő felhasználó készít emlékdolgot, és igyekszik növelni annak népszerűségét, ennek közvetett célja a gyászoló egyén saját népszerűségének növelése, a gyással járó figyelem magára irányítása (*status motivation*) és az „egy nagy családhoz” tartozás közösségi érzésének elérése. (A felhasználók a Facebook hírfolyama révén láthatják ismerőseik számukra ismeretlen barátjának, hozzátartozójának bejegyzéseit, eseményeit.)

A Marwick–Ellison-szerzőpáros szerint gyakori, hogy az emlékdolghoz való csatlakozás „legitimálása” végett a felhasználók legalább egy hozzászólása arról számol be, honnan ismerhetik az elhunytat – az egy városból való származás általában már elegendő. Példák a cikkből: „az unokahúggal járt egy iskolába”, „azt hiszem, a bátyám együtt dolgozott az édesapjával”. Amennyiben az elhunyt halálának oka nem egy váratlan tragédia, hanem a barátok, hozzátartozók előtt ismert volt (például hosszas betegség), az ezzel kapcsolatos kérdések feltevése a hozzászóló kívülállásáról árulkodik, és a hozzátartozók gyakran negatívan ítélik meg az ilyen kérdezőket. A halál körülményeinek ismerete tehát egy újabb legitimáló tényező lehet a csatlakozáshoz.

Az úgynevezett gyászturisták (*grief tourists*) másik motivációja lehet saját gyászmunkájuk megkönnyítése azáltal, hogy hozzájuk hasonlóan gyászoló idegenekkel kerülnek egy virtuális közösségbe (például ő is hasonló körülmények között veszítette el gyermekét, mint az emlékdolgot kezelő szülő). Az ismeretlenül „gyászolók” hozzászólásait a hozzátartozók köre sokszor elutasítja (akár törli a bejegyzést, vagy letiltja a felhasználót), de arra is látni példát, amikor az emlékdolgot készítő ismeretlen valóban nagy népszerűségre tesz szert az elhunyt ismerősei (és további ismeretlenek) körében. Itt az üzenetek elsődleges funkciója a kapcsolatfelvétel és csupán kisebb mértékben az érzelmek kifejezése.

A szerzők arra is találtak példát, amikor a hozzászólók egyenesen az elhunytól kérdezték meg: „hogyan haltál meg?”. A hozzátartozó válasza: „hű, komolyan? mit akartál, hogy válaszoljon neked, vagy mi, a mennyországban nincs wifi”, és ez metakommunikációs funkciója. A közvetlenül az elhunytnak címzett üzenet nem ritka, a „Nyugodj békében!”-típusú mondatokon kívül Marwick és Ellison egy példája jól szemlélteti, hogy az elbúcsúztatás is gyakran utal az elhunyttal való kapcsolatra, közös élményekre: „Nyugodj békében, szeretlek, remélem, hogy bárhol is vagy, van egy éjjel-nappali Starbucks, és a tejeskávé mindig ingyen van”. Sajátos eset a halál megtörténteért magát hibáztató vagy a bocsánatkérést az elhunyt életében elmulasztó barát vagy családtag bejegyzése: „annyira sajnálom, kérek, bocsáss meg”. Az elhunytnak – a gyász időszakában, de akár évekkal később is – címzett üzenetek szerepe a vele (és a gyászolókkal) való kapcsolat fenntartása.

Végül a digitális gyász megjelenítésének fontos részét képezik a – Marwick és Ellison (2012) által nem említett – virtuális képeslapok, zenék és videók, amelyek a saját népszerűség növelése és az érzelmek kifejezése mellett esztétikumhordozó szerepkört is ellátnak: bizonyos mértékig gyönyörködtetik készítőjét és megtekintőit, segítve ezzel a gyász folyamatát. A bejegyzések eme típusa egyúttal szintén ellát fatikus funkciókat: az elhunyttal és a gyászoló hátramaradottakkal való kapcsolattartás egy formájaként.

Az alábbiakban saját, magyar példáinkkal szemléltetjük a változatos funkciók megjelenését a közösségi médiában folytatott gyászmunka kapcsán, további tipikus csoportokra bontva ezeket. A számtalan elmentett bejegyzés közül az átláthatóság kedvéért típusonként csupán a legjellegzetesebbeket közöljük.

5.1.1. Érzelemkifejezés

Az érzelmelekifejezés a halállal kapcsolatos, illetve részvétnyilvánító üzenetek nyilvánvaló és elsődleges funkciója – a többi szinte kivétel nélkül emellett, ezzel együtt jelenik meg. A közölt példáink szinte mindegyikének van érzelmi kapcsolódási pontja (ezért nem emeltünk ide külön példákat).

5.1.2. Tájékoztatás

A halálhír közlésének egyik célja a tájékoztatás, az információközlés, például: *Elvesztettük a legdrágább kincstünket. A világ legcsodálatosabb férjét és édesapját. Nyugodj békében drága [becenév]. Mindig haza várunk.* A hozzátartozók némely esetben az érzelmek kifejezését előtérbe helyezve, nem egyértelműen, szinte titkolózva tájékoztatnak a történésekről. Korpuszunkban egy fiatal lány például a következő bejegyzéssel adta ismerősei tudtára, hogy elveszítette édesapját: *Eletünk egyik legnehezebb és legszörnyűbb napja a mai. I'll never be the same... ez már túl sok volt nekem... I hate losing someone forever.* A közlés vágya, a nyilvános segítségkérés vegyül a társadalmi tabuval. Az ismerősök reakciója az egyszerre tájékoztató, de el is rejtő üzenetekre: *mi a baj, Drága?? :([Drága [becenév]m, nagyon szeretünk, és bármi történt is, kitartás, mi melletted, állunk, és ahol tudunk, segítünk. Millió puzi.* A homályosság révén a közösségi médián kívül pontosan tájékoz(tat)ott ismerős a kérdezgetőkhöz képest „elnyeri” a Marwick és Ellison (2012) által említett legitím hozzászólás lehetőségéig (erről l. alább).

Előfordul, hogy a halálesettel a média is foglalkozik, ekkor a gyászolóak saját szavaik helyett vagy mellett egy erről szóló internetes hír kipoztolásával tájékoztatják ismerőseiket. A település- vagy akár országszerte ismertté váló halálhír több eséllyel vonzza a már említett gyászturnistákat.

A temetés vagy az évfordulás megemlékezés részleteiről tájékoztató bejegyzés kiegészítheti vagy helyettesítheti a nyomtatott sajtóbeli gyászhirot: *Kedves Ismerősök, Rokonok, Barátok! Tudatni szeretnénk hogy [teljes név]t az új református temetőbe [dátum]án 11-kor kísérik utolsó útjára. A gyászoló család; Kedves táncosok és Családtagok! Csütörtökön az Otthonuk előtt, közös gyertyagyújtással emlékezünk [becenév]ra és osztozzunk a Család fájdalmában. 18.00-kor találkozó a [helynév] megállónál.*

5.1.3. Felhívás

A Marwick és Ellison (2012) tanulmányában olvasható, általuk felhívó funkciójúnak tulajdonított típusokra a mi korpuszunkban is található példa. Ilyen a haláleset kapcsán felmerült társadalmi problémára való figyelmeztetés: *[településnév] lakossága újabb szomorú reggelre ébredt. Két reménytelen fiatal halálra gázoltak, egy harmadik életéért pedig most is küzdenek. A gázoló egy helyi férfi volt, talán még jóbarátok is voltak. A történeteket visszacsinálni nem lehet. Az már a múlt. De azért, hogy több ilyen ne történjen tehetünk. Nem szabad hagyni, hogy részegen a volán mögé üljön az ember. Figyeljünk emberek!*

A gyászoló közösséghez való csatlakozásra (*cheerleading*) csupán a továbbküldendő bejegyzések között találtunk példát (ami természetesen nem zárja ki az előfordulását a magyar felhasználók körében), amelyek nem egy elhunyt személy miatti gyászra utalnak, hanem általában halálesetek

miatti fájdalom közzétételére szolgálnak (akár a halottak napja vagy karácsony kapcsán): *Nincs szükségem angyalra az én karácsony fámra! Már van pár, akik lenéznek rám az égből! Tedd ki te is ha van valakid a mennyben, aki nagyon fog hiányozni az ünnepek alatt! :':(:':(:':(:':(:' de ő nem csak az ünnepekkor hiányzik hanem minden egyes dldott nap!!!!... :':(:':(:':(:'.*

A felhívás egy sajátos, ritkább – Marwicknál és Ellissonnál nem szereplő – típusa az elhunyt profiljának mintegy reklámfelületként való használata valamely hagyatékának kiadásához, hiszen a gyászoló közösség körében már csak érzelmi okokból is nagyobb esély van az eladásra: *Eladó lett [becenév] [márkanév] alufelnije. Mivel nagy fékek kerültek az autóra erősebb futóművel ami ráadásul 5 csavaros így feleslegessé váltak a felnik és a gyári fék rendszer is. Ha valakit érdekel nyugodtan írjon priviben.*

5.1.4. Fatikus funkciók

A közösségi oldalon a kapcsolat felvételét és megtartását szolgáló bejegyzések a leggyakoribbak a gyász munkára vonatkozóan. A továbbiakban ezek altípusai kapcsán szólunk olyan, már érintett sajátosságokról is, mint a gyászturizmus és a csatlakozás legitimitása.

Az elhunyt profiljának megőrzése a vele való kapcsolattartás felületként is szolgál a gyászoló számára, a halál utáni napokban: *Nyugodj Békében [keresztnév] nem akartam elhinni mikor mondták; Fel akartalak hívni ma hogy elmondjam hogy szeretlek, de a számod már nem működik. Az operátor azt mondta ezen a néven nincsen szám a telefonkönyvben. Elmentem a házaodhoz, de már nem te laksz ott, a postás sem tud további címet. Azt hiszem ez azért van, mert a mennyország túl messze van. Szeretlek, hiányzol. örökké a szívemben élsz. De akár évekkkel később is: Minden nap üzenek, remélem, hallod.; Gyakran kérdezem Tőle, hogy „Mizu odafent?”; Újabb hónap, újabb évek, újabb mosolyok és könnyek, jön majd új tél, s lesz még új nyár, de olyan barát, mint te, sosem lesz más! Tedd ki azoknak a barátoknak, akiket nagyon szeretsz... ♥♥♥.*

Az elhunytot irt szerelmi vallomásra is található példa: *...Hiányzol. Veled akarok lenni! Szeretném, hogy átölelj, hogy szoroson magadhoz húzz és ne engedj el. Hogy érezzem, a szíved dobogását. Szeretném, hogy azt súgd a fülembbe, hogy "Sosem hagylok el! Szeretlek!", hogy mosoly kerülhessen végre az arcomra. Szeretnék Veled lenni, hogy mindketten boldogok lehessünk. Szeretnélek ölelni és boldoggá tenni...Hiányzol! Az ajkam bizserog. Vágyok egy csókra. Az elsőre Tőled! Annyira hiányzol... Bárcsak hallhatnám a hangod. Azt a kis furcsa mosolyt a hangodban, mikor butának tartasz, vagy azt mondd: "drágám". Szeretném, hogy mindig fogd a kezem, mert Szeretlek... hiányzol és nagyon félek Nélküled. A kapcsolat fenntartásának egy sajátos esete, amikor az özvegy „házas”-ként hagyja meg profilján családi állapotát (holott a Facebook az özvegy státusz megadására is lehetőséget ad).*

A kapcsolat(fenn)tartás igénye különösen felerősödik az elhunyt névnapjakra, születésnapjakra, halálának évfordulójakra, anyák és apák napja alkalmából, általában véve ünnepekkor. A példák sokasága miatt célszerű ezeket külön-külön is bemutatni. Névnap, születésnap: *Egy névnap gyertya pedig égjen a drága nagylány emlékére, [teljes név]nak, hiszen bár nincs testi valójában közöttünk, de szívünkben mindig itt él...; Drága [becenév]m! Nagyon boldog névnapot kívánok Neked, olyan szeretettel amit csak egy édesanya érezhet! Mindig hiányzol, minden percben!; isten éltesse... Évforduló: *Drága fiam! Négy éve már, hogy nem vagy itt, soha el nem múló fájdalommal emlékezünk. SZERETLEK! Anyák és apák napja: *Drága Édesapám, ki már nem lehets velem, / Arra kérlek, mégis fogd a két kezem. / Messi távolból vigyázó szemeid vedd le néha rám, / Ó bárcsak minden gondomat, örömeimet még elmondhatnám. / Hiányzol nagyon, s mit nem mondtam ki soha még, / Szerettelek, szeretlek, hiányod bennem mardosva ég. / Ha majd egyszer, eljön az idő, s újra láthatlak Téged, / Átölellek, hogy hallhassam minden szívverésed. / Apák Napjára, ami az első nélkül...!!!!; Az már biztos, hogy nem az Apukám fog az oltárhoz vezetni, a kedvesemhez, azt viszont tudom, oda fent is Ő lesz a legbüszkébb Édesapa! Karácsony: *Boldog Karácsonyt Testvérem vittem neked szaloncukrot :Q; Első karácsony Apa nélkül!!!: (A legkedvesebb ünnepeknek volt ami most nélküle fájdalom lett!!!”; Boldog karácsony Drága testvérem és nagyon hiányzol :(((sokszor van olyan napom hogy nem tudok nélküled lenni :(((de te vigyázol rám fentről :(((Újév: *Boldogabbnál is boldogabb új évet kívánok testvérem! :((hiányzol nagyon jobb lenne ha velünk és a családdal lennél:(((((((szeretlek mindörökké! <3.*****

Korábbi vizsgálatok (DeGroot 2008, Dobler 2009, összefoglalásuk: Brubaker–Kivran–Swaine–Taber–Hayes 2012: 43) azt állapították meg, hogy az elhunyt oldalán kommentelők között nagyon ritka az interakció, sokkal inkább magát az elhunytat (vagy családját) szólítják meg a gyászolók. Ezzel kapcsolatban nem végeztünk számszerű vizsgálatot (mintavételünk módja erre nem adott lehetőséget) – de megfigyeléseink szerint – elsősorban a szűkebb, az egymást offline is ismerő közösségben – igen előfordul az egymás üzeneteire való reflektálás. Különösképpen jellemző a két-vagy akár többirányú kommunikáció akkor, amikor a hozzátartozók közlések a halálhírt, illetve a temetéssel kapcsolatos információkat (nem jelent ebből a szempontból különbséget, hogy a saját vagy az elhalálozott oldalán). A gyászolók körében jellemző fatikus funkció egyik altípusának számít a temetésen vagy az évfordulós megemlékezésen résztvevőknek az együttérzésért, a támogatásért vagy éppen az elhunyt születésnapj felkészítéséért mondott köszönet: *Nagyon köszönjük mindenkinek aki eljött édesapám temetésére és elkísérte utolsó útjára. Ebből is látszik h mennyien szerették őt. Emléked örökké él bennünk tovább* (ezekhez további részvétnyilvánító hozzászólások érkezhettek); *Mindenkinek teljes szívemből köszönöm, hogy részt vett [becenév] megemlékezésén! Példaértékű a hozzáállásotok. Szívfájdító és egyben örömteli is volt a tegnap este! [becenév] anyukája.; Köszönöm a [becenév] nevében mindenkinek aki fel köszöntötte!!!jobban örülnék neki ha eszt ő köszönné nem pedig én..((((((((*

A vizsgáltas a gyászoló közösségen belüli kapcsolattartás egy formájaként is értelmezhető. A haláleset miatti megrendülés kifejezése, illetve a legközelebbi hozzátartozók vagy éppen egymás fájdalmának enyhítésére tett kísérletek valóban kialakíthatják a Marwick és Ellison (2012) által is említett „nagy családot” az elhunyt körül: *Drága kis barátnőm én mindig itt leszek neked, sosem hagylak egyedül!!!; Nagyon szeretnék Neked segíteni, ha engeded. Bármikor szívesen segítek; Nincsen nap hogy ne volnátok az eszembe nagyon sajnálom. Néhány további példa (a gondolatjelek a különböző megszólalókat jelzik): – úgy érzem belehalok!!!!!!!!!!!! – Azt elhiszem és erre szerintem tényleg csak az idő nyújt majd lassan megoldást! – [becenév]! Vigyáz Rátok onnan fentről, higgyétek el.Nagyon sokat gondolok Rátok. Szeretettel [keresztnev]!; – Nyugodj Békében Anyu ♥♥♥ – <3333333 – ő már odafent van de mindig vigyázn fog rátok! – vigyáz Rád! – a szívünkbe zárva vigyázunk rá s szeretni fogjuk!*

Az ismerősök nem csupán az eltávozottnak vagy a gyászoló családtagnak írnak, hanem egymás üzeneteire is reagálnak: – *hihetetlen.. – az :s de sajnós igaz és el kell fogadni; – Megtiszteltetés volt számomra, hogy a kollégámnak nevezhettem. Egy értékes EMBERT veszítettünk el, akitől még sokat szerettem volna tanulni. Felfoghatatlan!! Nyugodj békében és szeretetben [teljes név]! – Nagyon szépet írtál [becenév]!! Én is így gondolom. Végtelenül sajnálom. – [becenév], szóról-szóra így érzem én is! Borzasztóan fáj a hiánya... Hiszem, hogy ennyiünk szeretete most is Vele van. A vigasztalások visszatérő eleme a közösségi online kommunikációban is az erő és kitartás kívánása a hozzátartozóknak a fájdalom, a veszteség elviseléséhez. Például: *Kitartás [becenév]! Ehhez kell most sok erő! Nagyon megdöbbenem!!!; Legyél nagyon erős [becenév] mutasd meg hogy kemény nő vagy!; Nagy kitartás kell most nektek, de ti erősek vagytok.**

Korpuszunkban is akadt példa arra, hogy a részvétnyilvánító és vigasztaló hozzászólások között úgynevezett gyászturnisták is felbukkantak: akik ismeretlenül vagy legfeljebb csupán távoli ismerősként csatlakoztak a gyászoló köréhez: *Nem ismertelek annyira. De nyugodj békében [keresztnev]!; – Mi történt vele??? Nyugodj Békében [poszt az elhunyt oldalán] – autó balesete volt és sajnós nem élte túl [komment] – istenem nagyon sajnálom. Hol volt a baleset? [komment a posztolótól] – [településnév] és [településnév] között. Szintén gyászturnistának tűnik az a bejegyző, aki az elhunyt édesanya lánya által bemásolt médiabeli halálhírhoz hozzászólva – mások részvétnyilvánító bejegyzései között – megkérdezte, hol van az a település, ahol az eset történt. A reakció ezúttal is a hozzászóló illegitimitását, illetve a válaszoló legitimitását hangsúlyozza egyszerre: *nem mindegy a család miatt azért lehetne több tisztelettel mellesleg a legjobb barátnőmről van szó egy anyáról. Tanulságos a párbeszéd folytatása is (mindez az árván maradt gyászoló bejegyzése alatt): *szíriem ezzel semmi rosszat nem kérdeztem, hogy megkérdeztem hol van ez a falu, vagy község, vagy város... – [településnév] MELLETT BOCS CSAK ANNYI BUNKÓ KOMMENTEK IS VANNAK – értem, köszönöm. és sajnálom.***

E példa kapcsán említjük meg azokat az ismeretlen (sőt olykor nem is valós felhasználói név alatt rejtőző) hozzászólókat (trollokat), akik a helyzethez nem illő megjegyzéseket írnak a gyászhoz és

részleteihez (St. John 2006). A moderálás, azaz az ilyen hozzászólások törlésének vagy töröltetésének lehetősége miatt erre nem találtunk konkrét adatot, arra viszont lehet következtetni a reakciókból, hogy előfordultak ilyenek: *nem ertem, hogy ti hogy tudjatok elpoénkodni ezt az egészet!! a hulye kommentekrol meg nem is beszélve, AZERT EGY KIS TISZTELETET MEGERDEMELNE!! gondolkozatok, mielőtt barmit is kiirtok!!!; Nem tudom ki és mivel poénkodik, de nem is érdekel. Nem kívánom, hogy élje át ő is amit most a családja érez, de kíváncsi lennék, hogy akkor is poénkodna-e? Ha már a tiszteletet nem tudja megadni akkor legalább hallgasson.*

Az elhunytal és a gyászolók körével való kapcsolattartás módjaként egyaránt megjelennek olyan bejegyzések, amelyeket Marwick és Ellison (2012) a gyászolókhöz történő csatlakozás legitímációjaként említ, azaz az elhunythoz fűződő rokoni vagy baráti kapcsolatra, a vele közösen megélt pillanatokra utaló mondatok, képek, zeneszámok, amelyek mintegy szentesítik a hozzátartozók fájaldalmában való osztozást. Ezek a hozzászólások a gyázmunka bármely fázisában megjelenhetnek: a halálhír közlése után, későbbi megemlékezéskor – évfordulókhöz, ünnepekhez kötődően vagy anélkül, spontán. Az elhunyt és a gyászoló közti viszony minősége (és így a gyász legitimitása? – vö. ehhez még De Vries–Rutherford 2004) a legközelebbi vérségi kapcsolattól egészen a futó ismeretségig terjedhet: *Az ÓCSÉM maradsz ÖRÖKRE és az együtt töltött időre vagyok nagyon büszke. Ja és tudod a VÉR KÖTELEZ ÖRÖKRE; Találkozunk kicsi keresztfiam! Mert nekem mindig az maradsz!; 3 évig ovodába majd általánosba végig együtt jártunk. Nyugodj békében [becenév]! Nagyon jó ember voltál; NYUGODJ BÉKÉBEN KEDVES VOLT OSZTALYTÁRSAM, [becenév]; A Legjobb osztályfőnök vagy még ma is! Nyugodj békében. A közös élmények leírására a minél személyesebb, négy szemközti bensőségesség jellemző: *Soha nem felejttem el, mikor a kaszinóban azt mondtad, hogy a 9-esre tegyek, mert akkor születél....:(és jó is lett, és amit utána csináltunk, az is örök emlék marad....:(örök emlék a pár zsványság... Végül a gyászolás egy másik (az online kapcsolatfelvételt legitímáló) alapja lehet az elhunyt személyiségének, érdeklődési körének (például kedvenc dalának) ismerete: *Hihetetlen élni akarás volt benned, amikor más már feladta volna, te akkor is mosolyogtál és pozitívan próbáltál az élethez viszonyulni... nyugodj békében, [becenév]!; [teljes név] volt a kedvenc deszkása, jó stílusa volt.) :); *húú ezt imádtá [zene]; a fő utcánn egy forgalmas napon egyedül végig énekelném neked ha vissza sodorná hozzánk a szél.****

5.1.5. Metakommunikáció

A kommunikációról szóló gondolatokra, azaz a metakommunikációs szerepkörre egyetlen példát találtunk a korpuszban. A hírekbe is bekerült haláleseten gúnyolódó, akár ismeretlen hozzászólók (troll gyászturnisták) és az őket rendre utasító valódi gyászolók közötti vitát az alábbi vélemény zárta le: *Sztem meg az egész sztori nem fészbukra való se internetre bár az utóbbit nehéz megakadályozni ...a családi dolgok maradjanak a családba és ne ide tálaljuk ki őket ha csak nem akarjuk h ez történjen mint most sajnálom ez a véleményem (egyépként részvétem anyukád miatt). A hozzászólást pusztán három fő kedvelte (lajkolta) – az édesanyját gyászoló lány, akinek az üzenőfalán folyt a vita, nem volt közöttük.*

Láthatuk: a gyászukat, fájaldalmukat nyilvánossá tévő felhasználók nemegyszer szembesülhetnek olyan üzenetekkel, amelyek kellemetlenül érintik őket, a nem helyénvaló hozzászólások (akár jóindulatúak, mint az ismeretlen vagy távoli kapcsolatban állók gyászturnizmusa, akár rosszindulatú, mint a trollok viccelődése) konfliktusok forrásai lehetnek a gyászoló családtagok, a velük valóban együttérző hozzászólók, illetve az illetéktelenek között. A gyászolók ilyenkor a törlés, a moderálás már említett lehetőségével élhetnek, majd továbbra is hangot (posztot) adnak traumafeldolgozási nehézségeiknek. Az ellentmondás hátteréhez a Facebook-felhasználók nyelvi attitűdjeinek a vizsgálatával juthatnánk közelebb, ami egy újabb tanulmány témáját adhatja.

5.1.6. Esztétikai funkció

A gyászolók kommunikációjának esztétikumhordozó szerepét annak sokrétű és az online közlésekben hangsúlyos volta miatt a következő (5.2.) pontban fejtjük ki részletesebben.

Újszerű, kifejezetten a Facebook közösségi oldalhoz kötődő, nem verbális interakciós forma az úgynevezett lájkolás, vagyis a közzétett tartalomnak a *Like* 'kedvel, tetszik' (az angol szó magyaros kiejtése szerint: *lájk*) gombbal való megjelölése, azaz a tetszés kinyilvánítása. Az egyik, szentimentális képpel is ellátott szöveget például 48 másik felhasználó lájkolta (*Drága édesapám emlékére. Csak szállj csak szállj tovább.....*), a másik szöveg kapcsán 91 ember fejezte ki lájkkal együttérzését (*barmit teszek, barmit csinalok, mar soha tobbé nem kaphatlak vissza.. orokke szeretni foglak, es orokke a szivemben maradsz anyut!!<333*).

Ugyan nem személyes ismerősökre vonatkozó gyász munkaszöveg (mint a korpuszunk többi eleme) a következő, Radnóti Miklós özvegyének haláláról szóló hírhez érkezett komment, ám rávilágít a lájkolás és a halálhír sajátos kapcsolatára: *mármint értelemszerűen nem azt like-olom, h meghalt.* A lájk gomb használatának (a „kedvelés”, „tetszikelés” tartalmú elnevezés ellenére) a Facebookon nem minden esetben a tetszésnyilvánítás a funkciója, kontextustól, a tartalom-közzététel és a reagáló személy kapcsolatától, illetve egyéb, itt részletesen nem bemutatott tényezőktől függően jelenthet egyetértést, sőt együttérzést is – mint ahogy ez utóbbi feltételezhető az online gyászfolyamat esetén is.

5.4. Az üzenetek címzettjei, megszólításmódjuk

A digitális hagyaték egyfajta kezelési esetének tekinthető, hogy a családtagok belépnek az elhunyt közösségi oldalára, és (ritkább esetben) a nevében írnak a profiloldalra búcsúüzenetet, egyes szám első személyben: *Kedves Barátaim! Ma, [dátum] elköltöztem egy másik, szebb és jobb világba. Már fentről figyelek benneteket és vigyázok a családomra. Ne sírjatok értem, nevésetek és emlékezzetek rám jó szívvel! [keresztnév].*

A leggyakoribb forma az elhunyt megszólítása egyes szám második személyben, a korábban elemzett kapcsolat-fenntartási célnak megfelelően. E formában a búcsúzás, a köszönetmondás (és az esetleges bocsánatkérés) formái is megjelennek. A tegezés az általánosabb (*Nyugodj békében [keresztnév]! Odafent már várnak rád...; Hiányozni fogsz.....nyugodj békében.....nem is lehet mondani semmit; nyugodj békében drága egyetlen szerelmem; ...hiányzol anyu, nagyon szeretlek!; Apa!:(Kimondott szavak milliói sem hozhatnak téged vissza hozzám: tudom, mert már próbáltam. Még akkor sem, ha millió könnyet ejtek miattad – tudom, mert már ezt is próbáltam.; Drága [keresztnév] köszönök neked mindent!*), a magázódás a kapcsolattartási forma intimitása miatt viszonylag ritkán fordul elő (*nagyon fog hiányozni [keresztnév] néni nyugodjon békében ♥:()*). A magázódó üzenet természetesen gyakoribb az ismert emberektől való búcsúzás során, mint a személyes ismerősök esetében. A 2014 februárjában elhunyt Csala Zsuzsa színésznőt búcsúztatja a következő, magázó formájú üzenet: *Kedves Zsuzsa, nyugodjon békében a teste, és a lelke odafönt, neveteti már urunkat a sok jó poénjaival. Isten önnel kedves.*

Az ismerősök által az elhunyt oldalára posztolt (szöveges, képes, video-) tartalmak alá az elhunytól általában egyes szám harmadik személyben megfogalmazott kommentek kerülnek. Ugyanez a forma előfordul azonban (a már bemutatott E/2. megfogalmazásmód mellett) a profiloldalra posztolt üzenetekben is: *O orokre a mi [keresztnév] NENINK!!!; Nem lehet Őt soha feledni!; [keresztnév], szóról-szóra így érzem én is! Borzasztóan fáj a hiánya... Hiszem, hogy ennyüünk szeretete most is Vele van.* A kettő kombinációját jelenti az, ha az elhunytól egy üzeneten belül kétféleképpen ír a gyászoló családtag: *ha lehetne 3 kivansagom, az egyik az lenne, hogy had mondhasam el anyunak, mennyire szeretem.a második, hogy had puszilhasam meg, az utolso, hogy had bucsuzhasam el tole... nagyon hiányzol <33.* Egy üzenetnek egyszerre két megszólítottja is lehet (az elhunyt, illetve a gyászoló családtagok): *Nagyon hiányzol.....minden nap gondolok rátok és veletek vagyok, még mindig nem akarom elhinni.....*

5.5. Tematikus csoportok

Pawelczyk (2013) online emlékoldalak vizsgálata során makrotopikokba sorolta az oldalon megjelenő üzeneteket, kategóriái a közösségi oldalas mintánkra is jellemzőek. A biográfiai megszakadásra

(a dolgok már soha nem lesznek olyanok, mint korábban, kulcsszavai: a *soha* és az *örökké*), a visszahozhatatlanságra utal a következő mondat: *Ez után minden egy kicsit nehezebb lesz.* Az elhunyt idealizálásának nyelvi kifejezőeszközei a fokozás, túlzás, metafora: *:(:(a sok suliban töltött évem alatt ő volt számomra a LEGKEDVESEBB! És tudom, hogy nagyon sokan vagyunk így!!!; – Milyen szép – gyönyörű [fiatal fiú képe alatti hozzászólások]; Az én párom ilyen volt: Igen is van olyan fiú (ember) aki nem csap be aki hercegnőnek hív, aki smink nélkül, kócosan is szeret. Aki le szúr csak azért, hogy észhez térj, aki megéri ha beteg vagy. Aki ágyba viszi a reggelidet segít ha valamit nem tudsz és mindezek közben nem néz hülyének. Nem használ ki, izgul érted ha el mész valamerre, és nem csal meg mert te vagy neki a legfontosabb ember a világon, és csak érted él...és a gyermekeiért..... igen... létezik ilyen férfi!!!! apa.* Az elhunytól való búcsút pótolhatja a gyászoló számára a halottnak címzett online üzenet (*Sajnálom, hogy nem volt egy utolsó találkozás...;*), ebben megjelenik az elbúcsúzás elmulasztása és az emiatt érzett fájdalom. További tematikus csoport Pawelczykánél az elhunyt további jelenléte a gyászoló életében: *Szerintem nem örül neki, hogy így lát... A „bárcsak” és „azt képzelem, hogy...”* szcenáriókat *fantasy sequence*-nek nevezte: *Ha tehetném visszapörgetném az időt, hogy megakadályozzam azt ami történt, hogy boldogan tudjatok élni egy szerető családban.* A túlélők bölcsessége típus jellegzetessége a mi (akik már átéljük az elvesztés fájdalmát) és ők (akik nem értik a gyászt) megkülönböztetése: *Az igazán nehéz napok ezután jönnek. tudom, ez nem vigasz. Én annyi odós voltam, mint most Te, amikor özvegy lettem. Tudom, hogyan kell erős lenni és talpra állni.; Én tudom, milyen elveszíteni egy szülőt, akit szeretted, és aki szeretett téged. Tudom, hogy ez kettéosztja az életedet: „előtte” és „utána”. Bármennyi idő telt el azóta, bármilyenek is voltak a körülmények, a gyerekekben örökké megmarad a fájdalom..*

De Vries és Rutherford (2004: 11) a virtuális temetők kapcsán a bejegyzések következő tematikus csoportjait különbözteti meg: a halál miatti szomorúság és az elhunyt hiányának kifejezése; a halál oka; Istenre való utalás; a halott figyelni az élők tevékenységét; az újraegyesülés és a találkozás reménye. Az első két tematikus csoportra az érzelmerkifejező, illetve tájékoztató funkcióknál már láttunk példákat, ám az utolsó három csoportot összefogó vallásos tematika megjelenésére még érdemes kitérnünk.

De Vries és Rutherford (2004) online emlékdalokon végzett vizsgálatának eredményeire hasonlóan, viszonylag kevés a vallásos tartalom, Istenre való explicit utalás az általunk összeállított korpuszban: *Utolsó beszélgetésben is kértem, hogy hordozzalak imádságban.; Drága [keresztnev]! Felfoghatalan a szomorú hír! Kérem a Mindenható Istent, adjon lelkednek békés nyugodalmat, a gyászolóknak vigasztalást! Szeretettel emlékezem Rád, a nagyszerű EMBERRE! „Kell ott fenn egy ország.....”; Isten vigasztaló erejét kívánjuk az egész családnak, ismeretlenül is. [az utóbbi bejegyzés egy lelkésztől származik].*

A vallásos hiedelmek megjelenését mutatja, hogy az üzenetek szerint a halott figyelni, vigyázza az élők tevékenységét, sőt akár részese is lehet annak: *([becenév], nyugodj békében, és vigyázz nagyon a családodra! Ószinte együttérzésem. [becenév]!; ő már odafent van de mindig vigyázni fog rátok!); Anyu tudta, hogy nagyon szereted, ő is mindennél jobban szeretett, anyu mindig érzi a puszi az arcán, nézz fel a csillagokra s látod, hogy onnan vigyáz rád!; Tudom, hogy boldog vagy és egy jobb helyen ébredtél; vasárnap vittünk neked 3 pontot [becenév], és tudom hogy láttad! [elhunyt sporttársnak mérközés után].* Az ilyen jellegű üzenetek arra utalnak, hogy az elhunyt „aktív a mennyben” (Brubaker–Vertesi 2010: 2–3). Ez a hit teszi lehetővé, hogy az elhunytal a halál után is kommunikálhasson a gyászoló, akár az online világban is. Ugyancsak ide köthető az is, hogy az üzenetküldők kifejezik az újraegyesülés és a találkozás reményét: *Drága [keresztnev]! Egyszer ott fent majd...; Még mindig nem tudom elhinni.... :(Annyi kérdésem, amnyi mondanivalóm lenne hozzád kicsi [becenév]... :((De én ezeket itt már nem fogom mondani senkinek, majd odafent találkozunk és elmesélek Neked mindent!!!!!! Nyugodj Békében! :’(.* További vizsgálatra érdemes terület lehet az attitűdvizsgálaton belül a hívők hozzáállásának feltérképezése az online gyászmunkával kapcsolatban.

5.6. Formulaszerűség és egyedi búcsúformák

Brubaker–Kivran–Swaine–Taber–Hayes (2012: 43) MyDeathSpace-profilokon végzett vizsgálata alapján a *post-mortem* üzenetek nyelvezetére általában a performatív jelleg és a formulaszerű meg-

fogalmazás jellemző. A szövegek számítógépes nyelvészeti, stílus alapján történő feldolgozásához a szerzők egy kódrendszert készítettek, amelyben elkülönítették egymástól a szokásos, temetéssel kapcsolatos megnyilvánulásokat (*common funerary sentiments*) és a gyászfeldolgozás során (kiemelkedő) érzelmi nehézséget tükröző (*emotional distress*), nem szokványos megfogalmazás módú szövegeket, hogy ezáltal esetlegesen szaksegítséget lehessen nyújtani írójuknak. E rendszerből kiindulva (de nem pszichológiai-pszichiátriai céllal) megkülönböztetjük az idézeteket, a formulaszerű helyzetmondásokat és az egyedi szövegeket.

A nem a felhasználó által írt, hanem más forrásból átvett szövegeket, idézeteket a hozzátartozók, ismerősök az elhunyt oldalára vagy saját oldalukra posztolják, és gyakran kapcsolódik hozzájuk vizuális információ, a gyász motívumait tartalmazó kép (vö. 5.2.): *Az ember nem akkor hal meg, amikor örökre lecsukja a szemét, hanem akkor, amikor elveszíti élete értelmét.*

A sztemderd formák, a részvétnyilvánító helyzetmondatok címzettje főként az elhunyt családja, értelemszerűen ritkább esetben maga az elhunyt. A leggyakoribb részvétjelző mondatok a következők: *Őszinte részvétünk!!; [becenév]! Fogadd őszinte részvéteimet!; Részvételem!; Isten nyugosztalja!; A teste megpihent, a lelke velünk él! Béke poraira!; Őszinte együttérzésem a Családnak!; Ő is elment szegény... Béke vele!! Emlékét megőrizzuk!; [keresztnev] nyugodj békében, megrendülve emlékezünk Rád! Régi munkatársad.*

Az idézet és a helyzetmondat kombinációja is megjelenhet: *„Hát elment, elment örökre, lelkét a Megváltó magához emelte, mi maradt itt, mi maradt utána, fájdalom és könnyek, végtelen hulláma, és űr; hatalmas űr, mit itt ...”; „Nem múlnak ők el kik szívünkben élnek!Hiába szállnak árnyak, álmok, évek!”Hiányzol Apa!:(♥♥♥ Az egyik példában szerepet kap a Facebook hangulatjelző alkalmazása is (a státuszüzenet frissítésekor megadható egy sablonszerű listából egy emotikon és egy hangulat/érzelem verbális jelzése): NYUGODJ BÉKÉBEN KEDVES VOLT OSZTÁLYTÁRSAM, [becenév] – :(szomorú.*

Az egyedi búcsúzási formák címzettje rendszerint az elhunyt, az ily módon búcsúzó vagy az elhalálozott emberrel való kapcsolatukra reflektálnak, felidéznek az elhunyt személyiségjegyeit, vagy pedig közös szokásokat, élményeket elevenítenek fel, általában utalva arra, hogy ezek a tevékenységek már nem folytathatók, nem visszahozhatók: *[keresztnev]! Megrendülve fogadtam a szomorú hírt! Évtizedeken keresztül, jól ismertük egymást, dolgoztunk egy cégnél! Nagyon örültem a munka kapcsolatunknak, jó EMBER voltál! [becenév]! Örök nyugodalmat Neked!; Nem fog szokásomná válni nyugi! Reggel keltem a megrendítő hírre és csak sírtam csendben:sokunk „mostoha” Anyukája, az élni akarás mintaképe feladta. Szeretünk [teljes név]. Sajnálom, hogy a puha szőnyegen borozgatás már soha nem jön össze-itt a földön nem.*

Az elvesztés fájdalmáról és az itt maradtak vigasztalásáról, az együttérzésről is rendszerint hosszabb, egyéni, ám a közösség számára nyilvános üzenetben írnak: *Én nem akartam! De ez a kusza világ megbolondult. Az élet nem így lett kitalálva, hogy egy életerős szerető férj idő előtt távozzon. A fájdalom ami téged ért csak részedről érezhető, mi csak osztozni tudunk benne. De nagyon fáj!; [teljes név].Ez csak egy név. De az ember aki mögötte volt az szívünkben örökké élni fog. Férj, Apa, Nagypapa. Egy ember aki küzdött, hogy családjának jobb legyen. Elment, de akit szeretett és aki őt szerette az soha nem felejt. Mert nagyszerű ember volt, kit szeretni tudó szívvel áldott meg a sors. Örökké emlékezni fogunk rá. Családja, rokonok, barátai. Ő az, ki soha nem távozik közülünk, csak egy hosszú útra indult, s akit mindig visszavárunk.; [becenév] őszintén sajnálom, apukád tényleg nagyon jó ember volt, mélyen együttérzek veletek!*

6. Összegzés és kitekintés

6.1. Összefoglalás

Az online gyászmunka jellemző megjelenési területei a következők lehetnek: emlékweboldalak, a közösségi oldalakon megosztott, a halálra emlékeztető (ál)bölcsességek, a haldoklók, halálos betegek (vagy hozzátartozók) beszámolóit, a halálhírről és a temetés helyszínéről és időpontjáról való közösségi oldalas híradás, az elhunytak profiloldala és ennek átalakítása személyes emlékoldallá, illetve az elhalálozottakra emlékező közösségi oldalak. Mindez összeköthető az úgynevezett

technospirituális gyakorlatokkal (a közösségi oldalakon az elhunytal való kommunikációval és a halál utáni profilmenedzseléssel).

Munkánkban a gyászmunka és a közösségi oldalak kapcsolatára vonatkozó nemzetközi szakirodalom eredményeivel vetettük össze a Facebook közösségi oldalon magyar nyelven megjelent, a halál témához köthető poszt- és kommentípusú szövegeket. E korpuszalapú vizsgálat megerősítette a (főként az angol nyelvű közösségi oldalas üzenetekre vonatkozó) megállapításokat. A korábbi vizsgálatokhoz képest újdonságot jelent az a sajátos eset, hogy az üzenetírók a halál okozta nagyobb figyelmet akár marketingcélra is használják. A gyászturisták, trollok kapcsán kitértünk a gyász legitimitására és illegitimitására. Az üzenetek nagyrészt verbális jellegűek, de nem verbális elemeket is tartalmaznak (emotikon, kép, videó kapcsolódik hozzájuk). Megszólítottjuk leggyakrabban az elhunyt maga, illetve a hozzátartozók, de a külföldi vizsgálatok eredményeitől eltérően előfordul interakció a tágabb gyászoló közösség tagjai között is. Az üzenetek egyedisége alapján az idézetek, a formulaszerű helyzetmondatok és az egyedi szövegek típusait mutattuk be. A vallásos tematika megjelenése (az angyalok, ég, mennyország stb. közhelyein kívül) viszonylag ritka az általunk vizsgált digitális korpuszban. Kifejezetten facebookos sajátosság a lájkolás, amely ebben a kontextusban nem az üzenetek tartalmának kedvelését, hanem az együttérzést, az empátia egy speciális megnyilvánulási formáját jelenti.

6.2. Desiderata

A vizsgálat (lévén első, ilyen jellegű magyar kutatás) számos további kérdést felvet. A kérdéskört érdemes lenne az általunk feldolgozottnál még nagyobb korpuszon elvégezni és segítségül hívni a számítógépes nyelvészet módszertanát. Például az ezzel a módszerrel elvégzett érzelemelemzés (*sentiment analysis*) eredményei akár az érzelmekkel foglalkozó nyelvészeti irányzat keretében (*Emotionslinguistik*) is értelmezhetővé válnának. A számítógéppel segített, automatizált korpuszelemzés mellett kérdőíves felméréssel, interjúkkal a traumafeldolgozás nyelvi módjait is fel lehetne tárni, a nyelviattitűd-vizsgálatok pedig a kérdés még mélyebb feltárására és tágabb értelmezési keretbe helyezésére adnának lehetőséget. A korpuszt bővíthetné a kifejezetten erre a témakörre specializálódott közösségi oldal, a Gyertyaláng szöveg- és képanyaga. A szakirodalomban (például: De Vries–Rutherford 2004: 9) többször előforduló, az elvesztés pszichológiája szempontjából párhuzamos területként kezelt témakör a háziállatok elvesztése és ennek online megjelenítése, ezzel is kiegészíthető lehet a vizsgálódás. Ki lehet továbbá térni a digitális gyászhoz kötődő képek szemiotikájára, az üzenetek stílusára, illetve az online szövegek megformálására, helyesírására, a különböző normákhoz való viszonyára, és megfigyelni, a reakciók alapján lehet-e (és ha igen, milyen szempontból) normasértő egy gyászüzenet, részvétnyilvánítás (két, helyesírási szempontból normasértő, tartalmában viszont normakövető üzenet: *Nyugodj bekeben draga barátom... mostantól az angyalok utjat jarod... de a mi szíwunkben orokke elni fogsz... osztinte reszwetem a szuloknak es a testwereknek... R.I.P. [teljes név] [becenév]: '-(:'-(:'-(:'-(; Nyugodj péképen [becenév]).*

6.3. Az online gyászmunka: részvétel és részvét

Munkánkban a közösségi oldalakon folytatott kommunikáció és a gyászmunka összefüggését vizsgáltuk. A digitális kommunikáció explicit módon is megjelenik az egyik búcsúszövegben – a csetprogramokban legtöbbször a név melletti zöld pont jelzi, ha a partner éppen online van: *és most is reménykedem hogy megjelenik a neved mellett az a zöld pont, hogy rád ír hassak*. A közösségi oldalon folytatott kommunikáció révén még inkább igazzá válik: „A halál az élet végét, de nem feltétlenül a kapcsolat végét jelenti” (Anderson 1974 nyomán De Vries–Rutherford 2004: 6).

SZAKIRODALOM

- Alter, Charlotte 2014. Oversharenting Victims Rebel: The Quest for Online Anonymity. *Time*, Jan. 17, 2014. <http://techland.time.com/2014/01/17/oversharenting-backlash-gen-zs-quest-for-online-anonymity/> [letöltve: 2014. 01. 28.]
- Anderson, R. 1974. Notes of a Survivor. In: Troop, S. B.–Green, W. A. (eds.): *The patient, death and the family*. Scribner, New York, 73–82.
- Bell, G. 2006. No more SMS from Jesus: Ubiomp, religion and techno-spiritual practices. *Lecture Notes in Computer Science* 4206: 141.
- Bisceglia, Paul 2013: *How Social Media Is Changing The Way We Approach Death*. <http://m.theatlantic.com/health/archive/2013/08/how-social-media-is-changing-the-way-we-approach-death/278836/> [közzététel: 2013. 08. 20.; letöltve: 2013. 08. 20.]
- Bódi Zoltán–Veszelszki Ágnes 2006: *Emotikonok. Érzelemkifejezés az internetes kommunikációban*. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest.
- Boyd, Danah M.–Ellison, Nicole B. 2007. Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication* 13/1: article 11. <http://jcmc.indiana.edu/vol13/issue1/boyd.ellison.html> [letöltve: 2013. 08. 14.]
- Brenner, Joanna–Smith, Aaron 2013. *72% of Online Adults are Social Networking Site Users*. <http://pewinternet.org/Reports/2013/social-networking-sites.aspx> [közzététel: 2013. 08. 05.; letöltve: 2013. 08. 10.]
- Brubaker, Jed R.–Vertesi, Janet 2010. *Death and the Social Network*. Presentation. CHI 2010 Workshop on HCI at the End of Life: Understanding Death, Dying, and the Digital, Atlanta, GA, USA. <http://www.jedbrubaker.com/wp-content/uploads/2010/02/brubaker-vertesi-death-sns.pdf> [letöltve: 2014. 01. 21.]
- Brubaker, Jed R.–Kivran-Swaine, Funda–Taber, Lee–Hayes, Gillian R. 2012. *Grief stricken in a crowd: the language of bereavement and distress in social media*. Proceedings of the Sixth International AAAI Conference on Weblogs and Social Media, June 2012. <http://www.aaai.org/ocs/index.php/ICWSM/ICWSM12/paper/view/4622/4965> [letöltve: 2014. 01. 21.]
- Cacciottolo, Mario 2010. On deaths doormat. *BBC News*, 2 August, 2010. <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-10310876> [letöltve: 2014. 01. 21.]
- Cannarella, John–Spechler, Joshua A. 2014. Epidemiological modeling of online social network dynamics. *Arxiv.org*, 17 Januar 2014. <http://arxiv.org/pdf/1401.4208v1.pdf> [letöltve: 2014. 01. 28.]
- Carroll, Brian–Landry, Katie 2010. Logging on and letting out: using online social networks to grieve and to mourn. *Bulletin of Science, Technology and Society* 30: 341. <http://bst.sagepub.com/content/30/5/341> [letöltve: 2014. 01. 21.]
- Condliffe, Jamie 2013. Will There Ever Be More Dead People Than Living Ones on Facebook? *Gizmodo*, 10. 31. 2013. <http://gizmodo.com/will-there-ever-be-more-dead-people-than-living-ones-on-1455816826> [letöltve: 2014. 01. 21.]
- Degroot, J. M. 2008. *Facebook Memorial Walls and CMC's effect on the grieving process*. Paper presented at the annual meeting of the National Communication Association, San Diego.
- De Vries, Brian–Rutherford, Judy 2004. Memorialising Loved ones on the World Wide Web. *OMEGA* 49/1: 5–26. <http://www.ualberta.ca/~jenny/PDFs/13867811.pdf> [letöltve: 2014. 01. 04.]
- Diósi Dávid (szerk.) 2011. *A halálbiztos halál*. Szent István Társulat–Verbum, Budapest–Kolozsvár.
- Dobler, R. 2009. Ghosts in the machine: Mourning the MySpace Dead. In: Blank, T. J. (ed.): *Folklore and the Internet: Vernacular expression in a digital world*. Utah State University Press. 175–94.
- Fehér Katalin 2012. Az internettől az új médiáig. *Századvég* 66: 3–18.
- H. Kietzmann, Jan – Hermkens, Kristopher 2011. Social media? Get serious! Understanding the functional building blocks of social media. *Business Horizons* 54: 241–51.
- Havas László 2012. Az elmúlás és a halál kultúrája az életigenlés nézőpontjából. *Magyar Tudomány* 2012/9. <http://www.matud.iif.hu/2012/09/13.htm> [letöltve: 2014. 01. 05.]
- Hofmann, Wilhelm–Vohs, Kathleen D.–Baumeister, Roy F. 2012. What People Desire, Feel Conflicted About, and Try to Resist in Everyday Life. *Psychological Science* 23/6: 582–8.
- Jefferies, Duncan 2009. Preparing for the digital afterlife. *The Guardian*, 30 September, 2009. <http://www.guardian.co.uk/technology/2009/sep/30/digital-afterlife-email-facebook> [letöltve: 2014. 01. 05.]
- Kaplan, Andreas M.–Haenlein, Michael 2010. Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons* 53/1: 61.
- Kiss, Jemima 2013. Teenagers migrate from Facebook as parents send them friend requests. *The Guardian*, 27. 12. 2013. <http://www.theguardian.com/technology/2013/dec/27/facebook-dead-and-buried-to-teens-research-finds> [letöltve: 2014. 01. 05.]

- Kjoss, Victor 2012. *Social networking in the modern zeitgeist: an examination of why we're obsessed and how social media will define our future*. University of Southern California. Los Angeles, California. <http://digitallibrary.usc.edu/cdm/ref/collection/p15799coll3/id/38084> [közzétéve: 2012. 05. 09., letöltve: 2013. 08. 19.]
- Krishnamurthy, Balachander–Wills, Craig E. 2008. *Characterizing privacy in online social networks*. Proceeding WOSN '08 Proceedings of the first workshop on Online social networks. ACM. New York. 37–42.
- Kwek, Glenda 2012. Life after death...the high tech way to interact. *Sydney Morning Herald*, August 15, 2012. <http://www.smh.com.au/technology/technology-news/life-after-death-the-high-tech-way-to-interact-20120815-247zd.html> [letöltve: 2014. 01. 05.]
- Marwick, Alice–Ellison, Nicole B. 2012. “There isn’t Wi Fi in Heaven!” Negotiating visibility on Facebook memorial pages. *Journal of Broadcasting and Electronic Media* 56/3: 378–400.
- Naughton, John 2014: Facebook’s first 10 years: is it now in danger of swallowing the web? *The Guardian – The Observer*, 01. 02. 2014. <http://www.theguardian.com/technology/2014/feb/01/facebook-first-10-years-mark-zuckerberg> [letöltve: 2014. 02. 01.]
- O’Rourke, Meghan 2013: Tweeting death. *New Yorker*, July 31, 2013. <http://www.newyorker.com/online/blogs/culture/2013/07/scott-simon-tweeting-death.html> [letöltve: 2014. 01. 05.]
- Pawelczyk, Joanna 2013. Coping Online with Loss: Implications for Offline Clinical Contexts. *Language @ Internet* 10: article 8. <http://www.languageatinternet.org/articles/2013/pawelczyk> [letöltve: 2014. 02. 19.]
- Pilling János (szerk.) é. n.: *A XX. század magyar nyelvű tanatológiai szakirodalmának bibliográfiája*. <http://mek.oszk.hu/00500/00513/00513.htm> [letöltve: 2014. 01. 05.]
- Pilling János (szerk.) 1999a. *A halál és a haldoklás kultúranropológiája*. SOTE, Budapest.
- Pilling János (szerk.) 1999b. *A haldoklás és a gyász pszichológiája*. SOTE, Budapest.
- Pólya Tamás 2012. Goffman online. Mediatizált dramaturgiai szerepek és közönségek az új mediális (digitális) személyközi kommunikációban. *Századvég* 66: 19–50.
- Samuel, Lawrence R. 2013. *Death, American Style: A Cultural History of Dying in America*. Rowman & Littlefield Publishers.
- St. John, Warren 2006. Rituals of grief go online. *The New York Times*, April 26, 2006. http://www.nytimes.com/2006/04/27/technology/27myspace.html?_r=3&scp=1&sq=Ritu%20als%20of%20& [letöltve: 2014. 01. 06.]
- Straub Ádám 2014: Tíz éve nyomta ki Zuckerberg a Thefacebookot. *Origo.hu*, 2014. 02. 04. <http://www.origo.hu/techbazis/20140203-tizeves-a-facebook.html> [letöltve: 2014. 02. 04.]
- Sümegh László é. n. *A halál, [sic!] mint tranziens jelenség*. http://www.sumeghlaszlo.hu/index.php?view=article&catid=36%3Avilagkep-mas&id=70%3Avilagkepmas05&option=com_content&Itemid=59 [letöltve: 2013. 08. 24.]
- Szerb Antal 2013. *Utas és holdvilág*. Magvető Kiadó, Budapest.
- Veszelszki Ágnes 2011. Lájkolom! A Facebook-folklórról. In: Csiszár Gábor–Darvas Anikó (szerk.): *Klárások. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére*. ELTE, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest. 379–390.
- Veszelszki Ágnes (szerk.) 2013. *A világhálóba keveredett ember. Hogyan változtatta meg az internet az Ön gondolkodását?* Esszékötet. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Vincent, Jane–Fortunati, Leopoldina 2009. Introduction. In: Vincent, Jane – Fortunati, Leopoldina (eds): *Electronic emotion. The mediation of emotion via information and communication technologies*. (Interdisciplinary Communication Studies, vol. 3. Colin B. Grant [series editor]). Peter Lang. Oxford et al.
- W1 = List of social networking websites. *Wikipedia, the free encyclopedia*. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_social_networking_websites [ellenőrizve: 2013. 08. 10.]
- W2 = *Digital Heritage*. www.digitalheritage.net.au [ellenőrizve: 2014. 02. 20.]
- W3 = Lényeges változás lesz a Facebookon. *hvg.hu*. http://hvg.hu/tudomany/20140222_Lenyeges_valtozas_lesz_a_Facebookon [ellenőrizve: 2014. 02. 28.]
- W4 = *Gyertyaláng*. <http://www.gyertyalang.hu/> [ellenőrizve: 2014. 02. 20.]
- W5 = *Google Inactive Account Manager*. <https://support.google.com/accounts/answer/3036546?hl=en> [letöltve: 2014. 01. 28.]
- W6 = *A Facebook szabályai az emlékdallá alakításról*. <https://www.facebook.com/help/150486848354038/> [letöltve: 2014. 02. 20.]
- W7 = *Will there ever be more dead people than living ones on Facebook?* <http://gizmodo.com/will-there-ever-be-more-dead-people-than-living-ones-on-1455816826> [letöltve: 2014. 01. 19.]
- Walter, Tony – Hourizi, Richard–Moncur, Wendy–Pittillides, Stacey 2011. Does the Internet change how we die and mourn? An overview. *Omega – Journal of Death and Dying*. <http://www.computing.dundee.ac.uk/staff/wmoncur/publications/Omega2011.pdf> [letöltve: 2014. 01. 28.]

- Weller, Katrin–Meckel, Martin Sebastian–Stahl Matthias (eds.) 2013. *Social Media. Recherche Spezial* 2013/1. Gesis Leibniz-Institut für Sozial-Wissenschaften. http://www.gesis.org/sowiport/fileadmin/user_upload/pdf_recherche_spezial/rs_13_01_socialmedia.pdf [letöltve: 2013. 08. 10.]
- Williams, Amanda L.–Merten, Michael J. 2009. Adolescent’s Online Social Networking Following the Death of a Peer. *Journal of Adolescent Research* 24: 67–90.
- Wortham, Jenna 2012. As Facebook users die, ghosts reach out. *New York Times*, 17 July, 2012: <http://www.nytimes.com/2010/07/18/technology/18death.html> [letöltve: 2014. 01. 28.]

Veszelszki Ágnes

egyetemi tanársegéd
Eötvös Loránd Tudományegyetem

Parapatics Andrea

megbízott óráadó
Pannon Egyetem, Veszprém

SUMMARY

Veszelszki, Ágnes – Parapatics, Andrea

From cooperation to compassion.

The representation of death and elaboration of mourning in community pages

Online elaboration of mourning is a kind of techno-spiritual practice, one typical area of which involves communication with the deceased and postmortal profile management via community pages. This paper surveys the international literature on the connection between elaboration of mourning and community pages and compares its results with posts and comments having to do with the topic of death and appearing in Hungarian on Facebook. This corpus-based study confirms the claims concerning messages of that type in English-language community pages. Along with the obvious emotive function, mourning texts occurring in social media may fulfil referential (information on the funeral, circumstances of death), appellative (notification, sale of the deceased’s objects), phatic (condolence, last farewell to and/or continuous contact with the deceased, especially in connection with holiday seasons), metacommunicative (the issue of the adequacy of online mourning) and aesthetic functions (quotations from poems or prose; pictures, montages, presentations concerning topics of the elaboration of mourning). With respect to the phatic function, we also cover the issue of legitimacy/illegitimacy of mourning (death tourism, trolls). In connection with the appellative function, we discuss cases in which message senders utilise increased attention caused by someone’s death for purposes of marketing. We present types of unique messages in terms of quotations, formulaic situational sentences and individualised texts. The occurrence of religious themes is relatively infrequent in the digital corpus studied here. A special Facebook feature is ‘Like’ that, in this context, means a special manifestation of sympathy and commemoration rather than the fact that the reader is pleased by the contents of a message.

Keywords: digital communication, online mourning, elaboration of mourning, online grief